

TÜRK HALK İNANÇLARINDA HUSUSİYLE DOĞU ANADOLU'DA VE ORTA TOROSLAR'DA "KIRK" MOTİFİ

Dr. Yaşar Kaya KALAFAT

Bu yazıda üzerinde durulan husus, inanç muhtevalı türevleri ile birlikte "kırk" sayısıdır. Halk inançları ile ilgilenmeye başladığım on yıldan beri hayatın her safhasında; doğum evveli, sırası ve sonrası, evlilik evveli, esnası ve sonrası ve hayatın diğer çeşitli dönemleri, bu arada ölüm evveli, sırası ve sonrasında "kırk" türevleri ile ilgili inançlar tespit ettim. Bu tespitlerim beni islâmiyetten evveline götürürken(1) inançlar itibariyle tarama alanımın merkezi, Orta Toroslar ve Doğu Anadolu olmakla beraber bu tespitleri, Türk dünyasının diğer ellerinden de tespit edebildim.(2)

Halk inançlarında "Kırk", "Yarı Kırk", "Kırklı", "Kırklamak", "Kırkı Çıkmış Olmak" bütün kesimlerde yaygın olmakla beraber, "Kırklar" daha ziyade tasavvuf ve Alevi-Bektaşî Müslüman Türk felsefesinde yer almaktadır. Bedri NOYAN, Hacı Bektaş'ta Pir Evi'ni anlatırken, "Kırklar Meydanı" hakkında da bilgi vermektedir.(3)

"Kırklar Dolusu Niyazı"nı aktarırken, M.ERÖZ "Bismişah, Allah Allah, Nur ola, sır ola; içtiğimiz şaraben tahir ola. Dertlere derman gönüllere iman ola. Akyazılı Sultan, Kızıldeli Efendilerimizin Kemerini var ola. Muhabbet aşkına içile. Yuh Mümküre Laned Yezid'e, üçler"(4) örneğini vermektedir.

"Dört Kapı" ve "Kırk Makam" kavram ve felsefesini birçok tarikat, özellikle Bektaşîlik benimsemektedir. R. Zelyut, Dörtkapı-Kırk Makamda somutlaşan kavramın Sunnilikle Aleviliği kesin

olarak ayırdığını, Şeriat-Hakikat çelişkinin Anadolu'da, yumuşak geçişlerle biraz torpillendiğini belirtmektedir.(5) Konunun bu yönü bizim araştırma alanımızın dışındadır.

Şah İsmail'in "Kırklar Meydanına Vardım, Gel beri, hey can dediler" mısraları bilinmektedir.

Hz. Muhammed Mustafa (SAV), "Mirac'a giderken yüzüğünü verdiği Aslan'ın, Mirac'tan dönerken "Kırklar Kapısı"na vardığında "Kırklar Cem'indeki Hz. Ali (R.A.) olduğunu görür."(6)

Makâlât'ta "Kulı Çalap Tanrı'ya Kırk makamda erişir, dost olur, o kırk makamın onu Şeriat; onu, Tarikat; onu, Marifet; onu da Hakikat içindedir"(7) denilmektedir.

"Yunus'un şiirlerinin tetkikinde O'nun, Dört kapı (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat), Kırk makam, varlık ve kainatla ilgili benzetmeler, iyi ve kötü huyların içimizdeki savaşı, yetmişiki milleti hor görmemek, toprak olmak, akıl, aşk, müracaat konularında adeta Malakat'taki fikirleri şiirleştirdiği görülmektedir."(8)

Mitolojik mahiyeti yeterince incelenmemiş olmakla birlikte "Kırk", İslâmiyet öncesi Türk yer isimlerinde su ve tepele-re de çok isim olmuştur. Türk inançlarında su(9) ve dağ(10) kültürünün mevcudiyeti bilinirken, folklorumuzun genelinde bu sayı önemli yer almaktadır.(11) Erzurum'da "Kırk Çeşme Hamamı", Beyrut'ta "Kırk Bulaklar", Tunceli'de "Kırk Gözeler", Diyarbakır'da Dicle'nin

kenarında Kırklar Dağı(12) Azerbeycan-Dağistan-Derbent Şehrindeki "Ulu Kabristan'da Kırklar Mezarlığı vardır. Burayı ziyaret eden halk, ağaçlara "niyet çaputu" bağlar.(13) Sorgun'da Kırklar Tepesi ve Tepedeki halkın kutsal saydığı Kırkkızlar Mezarlığı(14) Kayseri Sarıoğlu'ndaki Kırkkızlar Tepesi halkın ziyaret bildiği yerlerdendir. Düşmandan namuslarını korumak isteyen kızlar "Allahım bizi ya taş et, ya kuş et" der ve taş olurlar.(15) Kültürümüzde taş kesilme motifi irdelenmiş olmakla(16) birlikte bizce, "Taşkesilme" Gök Tanrı İnanç sistemindeki Taş Kültü ile ilgilidir. Taşkesilme dileği Allah tarafından kabul edilmiş kimse, yok olmamış "Tengri Katında kut bulmuştur" Zira taş, Ak İye'ler içeren kutlu bir varlıktır. Niksar'da "Kırk Kızlar Kümbeti"(17)nin varlığı bilinmektedir.

Tokat Müzesi'nde bir bölüm "Kırk-Kızlar Türbesi"dir. Elazığ'da hafriyat çalışmaları plânlanan tarihi "Kırklar Mezarlığı" vardır. A. İnan'dan öğrendiğimize göre, Kıpçakların Kafkasya Derben-dinde "Kırklar Mezarı" ziyareti olmuştur.(18) B. Yediyıldız'ın notlarından, Ordu-Ulubey Şihlar köyünde "Kırk Gelin Mezarlığı" olduğunu öğreniyoruz. Çemişgezek'te "Kırklar", "Kırk Mezarlar" veya "Kırk Yatırlar" diye bilinen bir ziyaret vardır. Burada Kırk yiğidin yattığına inanılır. Burada 6 metre uzunluğunda Kırk Mezar Taşı vardır. ayrıca kutsal "Kırklar Mağarası" ve Kutsal "Kırklar Pınarı"da vardır.(19)

Çemişgezek'in Kırklar Ziyareti'ne çocuğu olmayan kadınlar ve diğer dilek sahipleri giderler. Buraya perşembe ve cuma günleri gidilir ve burada bir gece kalınır ve kurban kesilir. Kırkların Pınarı'ndan çocuk sahibi olmak isteyen anne su içer. Çocukları olunca burası şükran için tekrar ziyaret edilir.

Çocuk ve annesi iki defa Kırklanır. Birincisi Yarı Kırktır. 20. günde yapılır.

Diğeri ise 40. gündedir. Leğene su koyduktan sonra içine kırk dişli bir tarak ve bir de altın yüzük konur. Çocuk bir aşağı ve bir yukarı suya daldırılır. Çıkarılırken başından aşağıya kırk delikten su aktarılır. Anne hamamda Kırklanır. ("Kırk" ve "Yarı Kırk" a tekrar dönülecektir.)

Gaziantep'de, çocuğun doğumundan yirmi ve kırk gün sonra çocuklar tuzlanırlar. Böylece çocuğun kokması önlenmiş olur. Kırkı çıkmamış çocuğun korunması gereken en önemli husus "Kırk basması"dır. Kırkbasma hastası olan çocuk yemez içmez, giderek ölür. "Kırk Basması"ndan korunmak için, çocuk başka kırklı çocuklarla, kedi, köpek ve kürklü pabuç giyen kimselerle karşılaştırılmaz,, şehir dışından ve değirmenden gelenle görüştürülmez. Dışardan misafir gelince çocuğun annesi onu evin eşığının dışında karşılar. Çocuğun yarı kırk ve kırk hamamlarında çocuk hamama en son sokulur. Evden dışarı çıkarılınca kundağına ekmek konulur. Çocuğa kırk gün ad verilmez. Çocuğa geçmişteki atalarından bir isim verilir. Çocuk doğunca sağ ve sol kulağına ezan okunur.

Kırk Basmış çocuğun tedavisi için; çocuk bir taş ocakta pişirilir gibi yapılır ve bu işlem üç gün tekrar edilir. Çocuk üç cuma mezarlığa götürülür ve bir mezara bastırılır, çocuk temsili bir merasimle satılır. Çocuk yüksek bir yerden atılır gibi yapılır. Çocuğun gömleği Log'la verilir.(20)

Kırklamak, Akdeniz bölgesinde iki önemli anlama gelmektedir. Bunlardan birisi çok iyi temizlemek anlamındadır. Meselâ necaset bulaşmış bir yiyecek kabı veya bismil olmayan bir hayvanın süründüğü kap-kaçak kırklanır. Bu uygulamada maddi ve manevi temizlik biraradadır. Lohusa kadının kırkında yapılan temizlik ise Kırklanmaktır. Kırklanmakta da maddi temizlik olmakla beraber büyük ölçüde manevî temizlik muh-

tevalıdır. Kırklanan anne ve yavrusu manen de aklanmış olur.

Tasavvuftaki "Kırklar"ın kutsal bir alem olduğu, her türlü kir ve karadan münezzehtir oldukları düşünülünce, kırklanan canlının aklanmışlığı sonucuna varmak doğal bir neticedir.

"Kırklara Karışmak" tabiri de aynı izahla açıklanabilir. Aniden ve izahı yapılamayacak tarzda ortadan kaybolan seçkin kimseye "Kırklara Karıştı" denilmesi, O'nun zahiri gözle izlenemeyen batını aleme geçtiğini anlatır. Yine, Anadolu'nun birçok yerinde, bu arada Antalya yöresinde, uzun süre gözden kaybolan insanı dostları görünce "nerelerdesin Kırklara mı karıştın" derler.

Mersin yöresinde, Artvin'de olduğu gibi, sütü kaçar inancı ile lohusa kadın kırkı çıkana kadar hiç kimse ile sarılarak görüşmez.

Orta Toroslar'da lohusaya kırkı çıkıncaya kadar aş-ekmek yaptırılmaz. Yaptırıldığı takdirde ekşi hamurun yarılanacağına inanılır. Kars'da ve Rize'de lohusa hamur yoğurur ise, bereketinin kaçacağına inanılır.

Erzurum-İspir'de yaptığımız bir tespit benzerini Alanya'da duyduk. Buna göre lohusanın kırkı çıkınca çocuğun elleri güzel olsun diye lohusaya buğday hamuru yoğurtturulur.

Artvin'de ve Elmalı'da lohusa kırkı çıkmadan ambara gönderilmez, aksi halde yiyeceklerin bereketi kaçar.

Artvin'de Erzincan'da, Malatya'da ve Mersin'de lohusa kırk gün evden çıkmamalı ve başkasının evine gitmemeli, aksi halde gittiği evi fareler basar.

Ağrı, Kars, Rize ve Torosların bazı bölgelerinde lohusa kırkı çıkıncaya kadar evine misafir gelmesi halinde, bebek misafirin kucağına verilmeli. Aksi halde, misafirin kırkı çocuğu basar.

Artvin'de ve Orta Toroslar'da lohusa-

yı kırkı çıkmadan Al basmaması için ya-
tağının çevresinde kil urgan dolaştırılır.
Baş tarafına hamaylı asılır. Bir kadın
mum yakarak ipin iç tarafında üç defa
dolanır. Bu esnada "al mı seni gördü,
sen mi alı gördün" diye lohusaya sorar,
lohusa da cevaben "Ne ben alı gördüm
ne al beni gördü" diye cevap verir.

Doğu Karadeniz, Doğu ve Orta To-
roslar'da, Lohusayı Albasmasından kur-
tarmak için Al Aygır at eve getirilir. Bir
masaya yatırılmış hastanın etrafında at
yedi defa dolaştırılır. Hastanın baş ve
ayak ucunda ata birer avuç arpa verilir.
(21) Doğu Anadolu'da daha ziyade
atın eşığının dışında kişnemesi sağlan-
ır.(22)

Bu tespitlerdeki At ve ateş, tavaf
edercesine dolaştırma üç ve yedi sayıları
eski Türk inançları ile ortaklık arzetti-
mektedir.

Doğu Karadeniz'de Kars-Erzurum'da
ve Alanya'da lohusaya ve bebeğine yir-
minci günü banyo yaptırılır. Buna "Yarı
kırkı" denir. Temizlenen anne ve yavru-
nun "yarı kırkının çıktığı" söylenir. Lo-
husa kırkına gelince kırk arpaya veya
kırk buğdaya kırk ihlas okunmuş su ile
güsül abdesti alması sağlanır. Bu işle-
den sonra anne eşi ile her türlü ilişkiye
girebilir. Aynı su ile bebek de yıkanır.
Bazı yörelerde Kırktan bir gün "çahnır".
"Kırklama" denilen bu işlem 39. gün ya-
pılır.

Artvin-Bayburt-Gümüşhane-Mersin
ve Antalya yöresinde kırkı çıkan çocuk
için bazı şölenler yapılır. Bu merasime
"Beşik Düğünü" denir. Bu düğüne konu-
komşu kadınları çağrılır yenilir içilir eğ-
lenilir. Çocuk, anne ve babası sağ olan
birisinden eşığına konur. (23) Bu
şölen ve yapılan ikram bize göre saç'dır.
Çocuğun kötü ruhlardan korunması için,
ikramda bulunarak saç yapılmıştır.

Yusufeli-Arhavi-Ardahan-Kars ve
Mersin yöresinde çocuğun kırkı çıkana
kadar yüzü özellikle gözleri bir tülbenle

kapatılır. Kapatılmadığı takdirde gözle-
rinin şaşı olacağına inanılır.(24) Burada
çocuğun korunması istenilen kişiöglu-
nun nazarı ve kötü ruhlardır.

Antalya yöresinde kırk baskınına uğ-
ramış çocuğun, baskınına uğradığı kişi-
nin giysisinden alınmış parçanın tütssü-
ne tutularak baskından kurtarılacağına
inanılır. Tütsüleme bilindiği gibi, Gök
Tanrı İnanç Sistemi'ndeki konuların te-
davi yöntemlerinden biridir.

Doğu Karadeniz'de, Doğu Anado-
lu'nun bazı yerlerinde ve Orta Toroslar-
da kırk çıkmamış çocuk evin ve çadırın
eşiğinden dışarı çıkarılmaz. Zaruret var
ise, çocuğu evin en yürekli kişisi çıkarır
ve evin etrafında üç kez dolaştırmadan
içeriye almaz. Bu inançtaki incelik "Ev
İyesi" ve "kişioğlu" ile(25) ilgilidir. Keza
üç sayısı ve tavaf uygulaması vardır.

Antalya ve Alanya yöresinde zamanı
geldiği halde yürüyemeyen çocuğun
"Kırk baskını" olduğu düşünülür. Kurta-
rılabilmesi için çocuğun ayak başbar-
makları birbirine bağlanır, 3 cuma kapı-
sına götürülür. Camiden ilk çıkana ayak
bağları kestirilir. böylece yürüyeceğine
inanılır. Esasen bu uygulama Doğu Ka-
radeniz ve Doğu Anadolu'nun birçok ye-
rinde vardır. Bize göre, ayakları bağla-
nan çocuk bazı yatırlara tedavi için gö-
türülüp oraya bağlanan hasta ile aynı
durumdadır. "Yatıra satılma" gibi, bura-
da da camiye ve kılınan namaza sığınma
vardır.

Mersin ve Alanya'da kırk baskını ol-
muş çocuk kimin tarafından baskına uğ-
radığını biliyor ise, çocuk aniden o şah-
sın kucağına verilir.

Orta Torosların birçok yerinde kırk
baskını olmuş çocuk, köprüden geçirilir.
Köprü'nün üç ayrı yerinde üçer defa yere
bastırılır. böylece iyileşeceğine inanılır.
Bu uygulamadaki inanç inceliği bize gö-
re; su ile ilgilidir. Gök Tanrı İnanç siste-
minde su kültürünün önemi bilinmektedir.

"Kırkların Abdalı" Tunceli-Çemişke-
zek'de Munzur Dağı'nda "kırklar ziyare-
ti"ndedir. Efsanesine göre mevsimsiz
ava çıkan bir kimseyi yatır cezalandır-
mıştır.(26)

Erzurum'da iki ayrı yerde "Kırklar
Ziyareti" ve bir de "Kırklar Türbesi" var-
dır. Bunlardan Ovacık Bucağı, Çatak kö-
yündekine bayımlı hastalar götürülür.
Hasta bayılınca eline geçirdiği herhangi
birşey hastaya nuska yapılır.(27) Kara-
yazı'nın Çevirme köyündeki "Kırklar Zi-
yareti" romatizmalı hastalar ve verim-
den düşmüş evcil hayvanlar getirilmekte
ve buraya yağmur duası için çıkılmakta-
dır.(28) Kırklar Türbesi ise Erzurum Ka-
lesi'ndedir. Buraya da hastalar getirilir
ve hastanın elbisesinden bir parça kesil-
ip türbeye bağlanır. (29)

Yağmur duası için, birçok yerde, top-
lanılmış Kırk Taş'ın okunup suya atıldı-
ğı bilinmektedir.(30) Yezidilerin Şeyhi
Adiy'in doğum sebebini anlatırken baba-
sı İsmailoğlu Misafir, bir mağaraya gire-
rek orada kırk sene ibadet ettiğini be-
lirtmektedir.(31) Erzurum'da "Kırk An-
barlar" bereketin sembolüdür. "Kırk Ha-
ramiler" neden kırk tanedirler. Gregor-
yanlar'da "Kırk Kilise" yer adı da olmuş-
lardır. Yakın zamana kadar Erzurum'da
"Kırk Degirmenler" vardı.

Mersin'de Kırkyalan Köyü, Antal-
ya'da Kırkkavak ve Kırkpınar köyleri bi-
linirken; Manisa'da Kırkağaç (ilçe), Bin-
göl'de Kırkağıl (köy), Konya'da Kırkar-
şın (tepe) Mardin'de Kırkat (köy), Er-
zincan'da ve Bitlis'te Kırkbulak (köy),
Van'da Kırkçalı (köy), Erzurum'da Kırk-
dikme (köy), Mardin'de Kırkdirek(köy),
Van'da ve Kayseri'de Kırkgeçit(köy),
Van'da Kırkgeçitderesi (dere) Sivas ve
Muş'ta Kırkgöz ve Kırkgöze (köy), Amas-
ya'da Kırkharman (köy), Kutahya'da
Kırkkıllı (köy), Kayseri'de Kırkkısarak
(köy), Bingöl, K. Maraş, Ş. urfa, Kayseri,
Sivas, Konya, Kars, Gümüşhane'de
Kırkpınar (köy), Bitlis, Kırkşehitler (Te-

pe), Konya, Kırkkışla (köy), Tekirdağ, Kirkefenekli (köy), Diyarbakır Kırkkoyun (köy), Konya ve Sirt Kırkuyu (köy), Erzurum Kırklar (köy), Kırklareli (il), Çanakkale, Konya, Kırklartepesi, Urfa Kırkmağara (köy), Tunceli Kırkmeşe (köy), Kütahya Kırkolukdamları (köy) Muş Kırkay (köy) gibi "Kırklı" yer isimlerimiz vardır.

Kırkı çıkmamış anne ve çocuklara kırk basması ile ilgili inanç ve pratikleri, Ağrı (32), Elazığ (33), Diyarbakır (34), Kars (35), Erzurum (36), Karakoçan(37), Silvan (38) yöresinde de görmektediriz.

Al Basması, Al türleri, Al basmasından korunmak ve Al basmasından kurtarmak, halk inançlarımızda menşei eski Türk dini inancı gök Tanrı İnanç sistemine varan bir husustur. Bazan "Kırk Basması" olarak da geçen "Al Basması" "Al Karısı" tarafından gerçekleştirilir. Kırkı çıkmamış lohusa hanımları basar.(39) Al Basması da "Kırklı" olmayla yakından ilgilidir.

Al Basması İnanıcı Bütün Türk Dünyasında olduğu gibi(40) Azerbeycan(41) Doğu Anadolu(42) ve Kuzey Irak'ın Kırmanc ve Türkmenlerinde de vardır.(43) Atmalı Aşireti'nde Kırkinci gününü tamamlayan kadın ve çocuğa "çellini" veya "Kırklı" denir. Kırkinci günden sonra sayılarak bir kaba kırk kaşık su konur, çıplak olarak ananın kucağına alınmış çocuğa, yaşlı bir kadın bu suyu kalbur tutarak çocuğun üzerine döker. Suyu dökerken bazan "Çile, Mışka, Çile Meza, Çile Bega" bazan da aynı anlama gelen "Farenin kırkı", yılanın kırkı, kurbağanın kırkı" der. Bu uygulamadan amaç, çocuğun kırkı döneminde dünyaya gelmiş insan ve hayvan yavrularının kırkının basmasını önlemektir.(44)

Doğu Anadolu'da "Al karısı" ve "Kırk Basması" Konularında çok çalışmalar yapılmıştır. Bizim tespitlerimiz; Çıldır'da(45), Adıyaman'46), Tunceli(47), Zaza(48), Çemişgezek Elazığ(49), Gazi-

antep(50), Ağrı, Diyarbakır, Kars, Erzurum, Karakoçan, Silvan'dan örnekler içermektedir.

Gagauz Türkleri her yıl Mart ayının 9'unda "Kırk Kaşık" veya "Kırk Kurbanlar" gününü kutlarlar.(51) Dede Korkut'da da gördüğümüz gibi ünlü düğünler "kırk gün kırk gece" devam ediyordu.(52) Özbek Saraylarında verilen şölenlerde "emirler dairesi tamam olduktan sonra Kurcılara Kırk Çöhre ve Köp Çöhre ve askerlere kadehler doldurulur."(53) Oğuz Han'ın oğlu Kun Han, Arkıl Hoca'nın öğüdünü tutarak kurultayı tertipleledi. Kırk gece ve gündüz yediler içtiler.(54)

Alplerin ve Hatunların yanındaki "Kırk Soylu Yiğit" ve "Kırk Soylu Kızlar" Kırgız Türkleri'nin destanı Manas'daki "Kırk Çora" ve "Kırk Ayaş", Çora Batur destanındaki "Kırk Alpler", bize, "Kırk" kavramının Türklerde İslâmiyetten evvel de olduğunu düşündürürken, (55) Dede Korkut'da "Kırk Yerde Otağ Kurulması", Edirne'de "Kırkpınar", Kırk yiğide ait olan efsanesi, İslâmiyetle birlikte devam ettiğini, "Kırk Hadis", "Kırk Yasin" Kırk Kere" veya "Kırkbir kere Maşallah" inanç felsefemize yerleştiğine götürmektedir.

Günümüzde ölümlerin 3. 9. 12. ve 40. günde özel olarak anılması insan hayatından sonra da kırkın devam ettiğini göstermektedir. Bazı yerlerde evliliğin kırkinci günü, birçok yerde ölünün kırkinci günü yemek verilir.

SONUÇ

Türklerin İslâmiyete girmeden evvelki dinlerinde de gördüğümüz "Kırk" kavramı İslâmiyete rağmen özel yerini muhafaza ederken, bu kavramın dinlerini değişen isimlerine rağmen tevhid inancı, muhtevaları itibariyle bazı kavramlarda aynilik gösterdiği "Kırk"ın da bunlardan birisi olduğunu söyleyebiliriz.

Kırk kavramını Anadolu'nun doğusunda Kırmançça konuşan Türk aşiretlerinde de görüyoruz. Bu sayı şüphesiz her dilde olduğu gibi Kurmançça (Buradaki örnek Farsça menşeylidir) da olacaktır. İslâmi bir karakter de taşıdığı üzerinde durulurken İslâm olan Kurmançlarda "Kırk"la ilgili inanç ve pratiklerin olması da normaldir. Ancak Kara-İye karakterli "Al Basması" ve "kırkı çıkmış" olma eski Türk inancı olan, Gök Tanrı İnancının uzantısıdır. Buna göre Kurmanç'lar İslâmiyete girmeden evvel Türklerin eski inanç sistemi dairesi içinde idiler. Kurmançça konuşan aşiretler kelimeleri Farsça ile karşılaşmış olsalar da, mensubu oldukları inanç sistemi Türkünki ile aynı idi.

Nitekim, Eski Türk İnançlarında ve Anadolu'nun bir çok yerinde gözlediğimiz "Kırklı", Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok yerde "Kırklı" bazı yerlerde de "Çili" veya "Çile", diğer misallerde de "Yarı Kırklı" (nivçile) Kırklamak (Çile Kırın) Kırklar (çılan) gibi örnekler bizi, Türk vari düşünme ve inanmayı Farsça kelimeler ile anlatmaya götürülüyor.

Biz, "Kırk" kelimesinin Orta Toroslar ağırlıklı inanç türevleri üzerinde dururken bazan Kurmançça da konuşan aşiretlerimizde de bu inancın yaşadığını göstermiş oluyoruz.

NOTLAR

1. A. İnan, "Türk Destan ve Masallarında (Kırklar) Motifi, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1968, sh. 238 - 240.
2. A.g.e., a.g.y.
3. Doç. Dr. Bedri NOYAN, Hacıbektaş'ta Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri, İzmir, 1964, sh. 42.
4. Prof. Dr. M. ERÖZ, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara, 1990, sh. 305.
5. R. Zelyut, Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, İstanbul, 1990, sh. 34.
6. R. Zelyut, a.g.e., sh. 306-308.

7. Esat Coşar, (sad. H. Özbay) Malâkat, Hacı Bektaş Veli, Ankara, 1990, sh.10.
8. Y.N. Öztürk, Tarih Boyunca Bektaşilik, İstanbul, 1990, sh.132-133.
9. Prof. Dr. İ. Kafesoğlu, Türk Bozkır Kültürü, Ankara 1987, sh.90-92.
10. Prof. Dr. İ. Kafesoğlu, a.g.e., a.y.,
11. H. Avni Yüksel, "Türk Folklorunda Kırk Sayısı" Milli Kültür, c.3 s.9, Şubat 1982, sh. 43-46.
12. Diyarbakır Albümü, sh.28
13. Yrd. Doç. Dr. Z. Makas - Dr. Y. Kakafat, "Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları Azerbeycan-Doğu Anadolu" Sam-sun, 1993, sh.105.
14. D. Doğan, Bütün Yönleri ile Sorgun, Ankara, 1990, sh. 178.
15. H. Güngör, S. Ünver, Ş. Kuzgun, U. Samim, A. Taşkan, Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri.
16. Doç. Dr. S. Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara, 1980.
17. Mehmet Eskioglu-Mehmet Çayırdağ, Melik Gazi Türbesi Rehberi ve Danışmendlilerin Kayseri'deki Eserleri, Kayseri 1987, s.9; Halit Çal, Niksar'da Türk Eserleri, İstanbul, 1989.
18. A. İnan, a.g.e., a.y.
19. N. Çiftçi, Çemişgezek'in Tarihi, F.Ü. Fen-Ede.Fak.Lisans Tezi, Elazığ, 1989, sh.83.
20. Ali Atalar, Gaziantep Folkloru, Gaziantep, 1985, sh.8-11.
21. Yaşar Kalafat, "Göktanrı İnancı ve Güney Azerbaycan, Doğu Anadolu, Kuzey Irak'ta Tabakalaşması, Erciyes Üni. Sosyal Bil. Enst. Dinler Tarihi Bölümü 1993 (Master).
22. Yaşar Kalafat, "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara 1990.
23. Hayrettin Tokdemir, "Artvin Yöresi

- Folkloru" Ankara, 1993.
24. Hayrettin Tokdemir, a.g.e.,
 25. Yaşar Kalafat, "Göktarı İnanıcı ve Güney Azerbaycan, Doğu Anadolu, Kuzey Irak'ta Türk İnanç Tabakalaşması", (Master) 1993.
 26. A.B. Alptekin, Fırat Havzası Efsaneleri, Sh. 50.
 27. Z. Başar, İçtimai Adetlerimiz İnançlarımız ve Erzurum İlinde Ziyaret Yerleri, Ankara, 1972, s. 128.
 28. Z. Başar, a.g.e., sh.212.
 29. M.S. Çöğenli-A.Bayram, Erzurum'da bulunan Meşhur Ziyaret Yerleri ve Kabir Ziyaretlerinin Adabı, Ankara, 1973, sh.7.
 30. Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri 1990, sh. 41.
 31. H. Başbuğ, Yezidilik İnanıcı, İstanbul, 1987, sh. 27.
 32. Nuri Taner, "Ağrı Bölgesi'nde Al Karısı ve Al Karısı ile İlgili İnançlar", TFA. Kasım 1983.
 33. Doç. Dr. A. Yuvalı, E. Zekiogulları, Türk Tarih ve Kültürü İçerisinde Tunceli, Elazığ, 1984, F.Ü. Fen-Ede. (Lisans Tezi) sh. 79.
 34. M. Helimoğlu Yavuz, C.1, sh.22.
 35. Mürsel Köse, "Al-Al Karısı Hakkında" TFA. s.185, Aralık 1964, sh. 3605-3606-3607.
 36. Sırrı Numan "Erzurum'da Alkarısı" HBH. Haziran 1930, s.8, sh.11-13.
 37. Muhyittin Baydaş, Her Yönüyle Karakoçan, F.Ü. (Lisans tezi) 1989, Sh. 54.
 38. M. Yaşar Başçı, Tarihte Silvan, F.Ü. Fen-Ede.Fak. Tarih Böl. Lisans tezi, Elazığ 1989, sh.90.
 39. A. İnan, "Al Ruhü Hakkında" a.g.e., sh.259-267.
 40. Yaşar Kalafat, a.g.e.,
 41. Z.A.Makas-Y.Kalafat, Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları, Azarbaycan, Doğu Anadolu, Samsun, 1993, sh.56-62.
 42. Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, sh.40.
 43. Yaşar Kalafat, Kuzey Irak'ta Eski Türk İnançlarının İzleri, İçel Kültürü Nisan 1992.
 44. İ. Uçar, Tarih Kültür ve Folkloruyla Atmalı Aşireti, F.Ü. Tarih Bölümü, Lisans Tezi, Elazığ, 1989, sh. 58.
 45. Aşık İslâm Erdener-Aşık Murat Yıldız; R. Korkmaz, Çıldır Folklor ve Etnoğrafyası, (mezuniyet tezi) Erzurum, 1985.
 46. Mehmet Yalvaç "GAP" Adıyaman.
 47. Düzgün Cevahir Baba
 48. İ. Hakkı, Zara
 49. A.B. Alptekin, Fırat Havzası Efsaneleri;
 50. C.C.Güzelbey, "Gaziantep'te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar" TFA 1982, Ankara, 1993, sh.19-36.
 51. M. Argunşah-H. Güngör, Düünden Bugüne Gagauzlar, Ankara, 1993, sh.64.
 52. W. Barthold, "17. Asırda Özbek Hanları" Türk Hukuk Tarihi Dergisi, çev. A. İnan, Ankara, 1944, sh. 188-192 Zikreden Prof. Eröz, a.g.e., sh.310.
 53. Ebülğazi Bahadır Han, Türklerin Soy Kütüğü (Secere-i Terakime) İstanbul., sh. 40-41, Zikreden Prof. Eröz, a.g.e., sh.305.
 54. A. İnan a.g.e., a.y.
 55. A. İnan, a.g.e., a.y.